

סילבוס - תוכנית הוראה לקורס
אגדות חז"ל בהקשרן ההיסטורי בארץ-ישראל
בתקופת התלמוד

פרופ' עמנואל פרידהיים | המחלקה לתלמוד ותורה שבעל פה

מספר הקורס 09-1089-01 | **Rabbinic Legends in their Historical Context in the Land of Israel during the Talmudic Period**

שיעור	סוג הקורס:
2	היקף נ"ז:
תשפ"ז	שנת לימודים:
ב	סמסטר:
___ יום ד שעה 14:00 ___	יום ושעה
באמצעות דוא"ל.	שעת קבלה:
emmanuel.friedheim@biu.ac.il	מייל מרצה:
טרם נקבע	קישור לאתר מודל:

תקציר הקורס

מטרת הקורס היא להדגים את חשיבותן של אגדות חז"ל בתוך מגוון המקורות התלמודיים, כמקורות מרכזיים לשחזור המציאות ההיסטורית של יהדות ארץ-ישראל במאה השלישית והרביעית לסה"נ, כלומר בתקופת התלמוד. במהלך השנים נחלקו חוקרי ספרות חז"ל בשאלת האפשרות ללמוד היסטוריה מתוך אגדות חז"ל: היו ששללו כל זיקה היסטורית לסיפורים אלו, ולעומתם היו שראו בהם טקסטים הכוללים גרעין היסטורי מוצק, המבוסס על ההקשר התרבותי-חברתי שבו נוצרו, שהרי אין טקסט ללא קונטקסט. במהלך הקורס נבחן כיצד אגדות חז"ל מספקות להיסטוריון עדויות חיוניות לשחזור ההיסטוריה המדינית, התרבותית, הכלכלית והחברתית של יהדות ארץ-ישראל בימי התלמוד, וכיצד היכרות עם ההקשר ההיסטורי מאירה ומפענחת אגדות סתומות או עלומות.

תוצרי הלמידה

לאחר השלמת תהליך הלמידה בקורס זה, מצופה מן הסטודנט להתמצא במספר סוגיות:

- 1) **היכרות עם הגישות המחקריות המרכזיות ביחס לאמינות ההיסטורית של האגדה:** הסטודנטים יכירו את המחלוקות בין החוקרים, מהגישה הספקנית האולטרה-ביקורתית ועד הגישה הרואה באגדה מקור בעל גרעין היסטורי, וילמדו להעריך את יתרונותיה וחסרונותיה של כל גישה.
- 2) **יכולת לנתח אגדות חז"ל בכלים היסטוריים-ביקורתיים:** הסטודנטים יוכלו לזהות את המרכיבים הספרותיים, האידאולוגיים והעריכתיים של האגדה, ולהבחין בין רבדים ספרותיים לבין מידע היסטורי פוטנציאלי. הם ילמדו כיצד להצליב מקורות ולבחון מה ניתן - ומה אי-אפשר - לשחזר מבחינה היסטורית.
- 3) **להכיר את הביבליוגרפיה הרלוונטית לקורס.**
- 4) **פיתוח יכולת לכתוב עבודות מחקריות מבוססות-מקורות:** הלומדים יוכלו לנסח טיעון מחקרי עצמאי, להסתמך על מקורות תלמודיים מגוונים, לשלב מחקר מודרני, ולהציג ניתוח היסטורי-ספרותי של אגדה באופן בהיר, ביקורתי ומנומק.

ידע

1. **הבנה מעמיקה של ההקשר החברתי-תרבותי בארץ-ישראל בתקופת חז"ל:** הלומדים ירכשו ידע על המציאות החברתית, הכלכלית, הדתית והפוליטית של יהדות ארץ-ישראל במאות הראשונות לספירה, ויבינו כיצד הקשרים אלו מעצבים את האגדה ואת המסרים הגלויים והסמויים שלה.
2. הלומדים ייחשפו לתובנות מחקריות של חשובי ההיסטוריונים שבבסיס חקר ההיסטוריה היהודית בימי הבית השני המשנה והתלמוד, על סמך מקורות חז"ל, בדגש על מדרשי האגדה.
3. הלומדים יחברו חיבור אקדמי מסכם על סוגיה היסטורית מימי הבית השני המשנה והתלמוד תוך כדי ביסוס על מקורות ראשוניים ומחקריים.

מיומנויות

1. **מיומנות ניתוח טקסטים תלמודיים בהקשרם ההיסטורי:** הלומדים יפגינו יכולת לנתח אגדות חז"ל תוך שימוש בכלים מחקרניים-היסטוריים, לזהות רבדים ספרותיים ואידאולוגיים, ולהעריך את תרומתן של האגדות להבנת המציאות החברתית-תרבותית של יהדות ארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד.
2. **מיומנות הצלבת מקורות והפקת מידע היסטורי:**

הלומדים יפתחו יכולת לשלב בין מקורות תלמודיים, מקורות חוץ-תלמודיים וממצאים חומריים, ולהעריך באופן ביקורתי את מידת האמינות ההיסטורית של כל מקור ואת תרומתו לשחזור התקופה.

ג. ערכים
לא רלוונטי.

תכנון מהלך השיעורים (כולל למידה פעילה):

מס' השיעור	נושא השיעור	למידה פעילה	קריאה/ צפיה נדרשת
1	יהדות ארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד: מבט היסטורי-פנורמי	השתתפות, שיח, דיון.	ביבליוגרפיה פריט מס' 1.
2	ספרות חז"ל כמקור היסטורי: אסכולת פרופ' יעקב נויזנר ותלמידיו בארה"ב: היפר-ביקורתיות כלפי ערכה ההיסטורי של ספרות חז"ל מול היפו-ביקורתיות כלפי ערכן ההיסטורי של אגדות יוון ורומי. אסכולת פרופ' יונה פרנקל: "דרכי האגדה והמדרש" - בין ספרות להיסטוריה.	"	ביבליוגרפיה פריטים מס' 2-3.
3	ספרות חז"ל כמקור היסטורי: מגדליהו אלון ועד ימינו: האסכולה הישראלית, שיטת "הגרעין ההיסטורי" והמחלוקת בין יעקב נויזנר לזאב ספראי, ובאמצע האסכולה האירופאית.	"	ביבליוגרפיה פריטים מס' 4-6; א6.
4	מקורות הלכתיים לעומת מקורות מדרשיים-אגדיים: אתגרים ודרכי שימוש במחקר ההיסטורי של תקופת המשנה והתלמוד	"	ביבליוגרפיה פריט מס' 7.
5	היסטוריה חברתית: שימוש באגדה כמאבק נגד סטיות דתיות-חברתיות בעולמם של חז"ל כגון: יהודים עובדי עבודה זרה, עמי הארץ ויהודים נוצרים.	"	ביבליוגרפיה פריטים מס' 17-19.
6	היסטוריה חברתית: יוסי מעוני כקול מחאה: התנגדות למוסד הנשיאות באגדה התלמודית	"	ביבליוגרפיה פריט מס' 20.
7	היסטוריה חברתית: מן המקרא אל המציאות: עיצוב דמויות תנ"כיות באגדה כמנגנון לדיון חברתי בתקופת חז"ל	"	ביבליוגרפיה פריט מס' 21.
8	המשך: בניו של שמואל באגדת חז"ל	"	ביבליוגרפיה פריט מס' 22.
9	המשך: בניו של משה באגדת חז"ל - הרקע הריאלי מתקופת התלמוד	"	ביבליוגרפיה פריט מס' 23.
10	המשך: בניו של עלי באגדת חז"ל - הרקע הריאלי מתקופת התלמוד	"	ביבליוגרפיה

פריט מס' 24.			
ביבליוגרפיה פריט מס' 25.	"	מרידת קרח באגדת חז"ל	11
ביבליוגרפיה פריטים מס' 27-26.	"	היסטוריה כלכלית: קשיי המשבר של המאה השלישית לסה"נ בראי האגדה הארצישראלית	12
ביבליוגרפיה פריט מס' 29.	"	היסטוריה חברתית ומדינית: בין ארץ-ישראל לבבל: מתחים בין קהילות החכמים לאור האגדה וההקשר ההיסטורי	13
ביבליוגרפיה פריט מס' 30.	"	המרכזים היריבים: עיון מדרשי-היסטורי ביחסי הנשיאות בארץ-ישראל וראשות הגולה בבבל.	14
ביבליוגרפיה פריט מס' 31.	"	היסטוריה פוליטית: הרתיעה מן השררה: עמדות חכמי ארץ-ישראל כלפי הנהגה ציבורית באגדה ומשמעותה ההיסטורית.	15

*ייתכנו שינויים בסילבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

ציון סופי

משקל בציון הסופי	תיאור התוצר
80 % מהציון הסופי	עבודה מסכמת
20 % מהציון הסופי	השתתפות פעילה ותרומה לדיון

דרישות הקורס

בקורס זה יש חובת נוכחות בכל השיעורים, שתיבדק מדי שיעור. תלמיד שייעדר מעל שתי הרצאות ללא סיבה מוצדקת לא יורשה להגיש את העבודה המסכמת, ולא יקבל ציון בקורס.

הציון ייקבע על-סמך עבודה מסכמת והשתתפות בהרצאות. העבודה מבוססת על חומר ההרצאות + הביבליוגרפיה.

דרישות קדם

אין.

ביבליוגרפיה: תכנים עדכניים לעיון בקריאה

חומר חובה לקריאה – רשימת הספרות שעל הסטודנט ללמוד/להכיר:

- 1) ספראי, שמואל, 'תקופת המשנה והתלמוד' (70-640), בתוך: א' מלמט, ח' תדמור, מ' שטרן וש' ספראי (עורכים), תולדות עם ישראל בימי קדם, הוצאת דביר: ירושלים תשכ"ט, עמ' 297-349.
- 2) Jacob Neusner, 'From Biography to Theology: Gamaliel and the Patriarchate', *Review of Rabbinic Judaism*, 7 (2004), pp. 52-94.
- 3) פרנקל, יונה, דרכי האגדה והמדרש, כרך ראשון, הוצאת יד לתלמוד: גבעתיים תשנ"א, עמ' 247-235.
- 4) אופנהיימר, אהרן, 'גדליהו אלון במבחן היובל', בתוך: א' אופנהיימר, מעשה ארג לאהרן – ארץ-ישראל ובבל בתקופת המשנה והתלמוד, הוצאת מוסד ביאליק: ירושלים תשפ"ה, עמ' 165-193.
- 5) Jacob Neusner, 'Rabbinic Sources for Historical Study – A Debate with Ze'ev Safrai', in: Jacob Neusner & Alan J. Avery-Peck (eds.), *Judaism in Late Antiquity – Where We Stand, Issues and Debate in Ancient Judaism*, III/1, Brill: Leiden – Boston – Köln 1999, pp. 123-142.
- 6) Ze'ev Safrai, 'Rabbinic Sources as Historical – A Response to Professor Neusner', *Ibid.*, pp. 143-167.
- א6) ספראי זאב, 'המשלים בספרות חז"ל כמקור היסטורי', בתוך: מ' בן שחר ואחרים (עורכים), בין בבל לארץ-ישראל – שי לישעיהו גפני, הוצאת מרכז זלמן שזר: ירושלים תשע"ז, עמ' 287-317.
- 7) אפרים א' אורבך, ההלכה – מקורותיה והתפתחותה, יד לתלמוד: גבעתיים 1984, עמ' 139-154.
- 8) טל אילן, 'מבוא', בתוך: טל אילן ורד נעם, בין יוספוס לחז"ל, כרך ב, אגדות החורבן, הוצאת יד יצחק בן צבי: ירושלים תשע"ז, עמ' 547-565.
- 9) אלון, גדליהו, 'הליכתו של רבן יוחנן בן זכאי ליבנה', בתוך: הנ"ל, מחקרים בתולדות ישראל בימי בית שני ובתקופת המשנה והתלמוד, כרך א', הוצאת הקיבוץ המאוחד: תל-אביב תשי"ז, עמ' 252-219.
- 10) אופנהיימר, אהרן, 'בר כוכבא וקיום המצוות', בתוך: הנ"ל ואוריאל רפפורט (עורכים), מרד בר-כוכבא – מחקרים חדשים, הוצאת יד יצחק בן צבי: ירושלים תשמ"ד, עמ' 140-146.
- 11) גודבלאט, דוד, 'על סיפור "הקשר" נגד רבן שמעון בן גמליאל השני', ציון – רבעון לחקר תולדות ישראל, מט (תשמ"ד), עמ' 349-374.
- 12) ליברמן, שאול, יוונית ויוונית בארץ-ישראל – מחקרים באורחות-חיים בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, הוצאת מוסד ביאליק ויד יצחק בן צבי: ירושלים תשמ"ד, עמ' 225-235.
- 13) לוין, ישראל ל', יהדות ויוונית - עימות או מיזוג? הוצאת מרכז זלמן שזר: ירושלים תש"ס, עמ' 85-115; משה ד' הר, 'השפעות חיצוניות בעולמם של חכמים בארץ-ישראל – קליטה ודחייה', בתוך: י' קפלן ומ' שטרן (עורכים), התבוללות וטמיעה – המשכיות ותמורה בתרבות העמים ובארץ-ישראל, הוצאת מרכז זלמן שזר: ירושלים תשמ"ט, עמ' 83-106.
- 14) משה ד' הר, 'תגובתם של החכמים לשנאת ישראל בעולם ההלניסטי-הרומי', בתוך: ש' אלמוג (עורך), שנאת ישראל לדורותיה – קובץ מאמרים, הוצאת מרכז זלמן שזר: ירושלים תש"ם, עמ' 41-54.
- 15) אלון, גדליהו, 'אילין דמתמנין בכסף (לתולדות רשויות-הדינים בארץ-ישראל בתקופת התלמוד)', בתוך: הנ"ל, מחקרים בתולדות ישראל בימי בית שני ובתקופת המשנה והתלמוד, הוצאת הקיבוץ המאוחד: תל-אביב תשל"ו⁴, עמ' 15-57.
- 16) לוין ישראל ל', מעמד החכמים בארץ-ישראל בתקופת התלמוד – היבטים היסטוריים, יד יצחק בן צבי: ירושלים תשמ"ו, עמ' 90-130.
- 17) פרידהיים עמנואל, 'יהודים עובדי עבודה זרה בארץ-ישראל בתקופת המשנה והתלמוד', דברי הקונגרס העולמי השנים-עשר למדעי היהדות, חטיבה ב, תולדות עם ישראל, הוצאת האיגוד העולמי למדעי היהדות: ירושלים תש"ס, עמ' 21-42.
- 18) רוקח דוד, 'עם הארץ, חסידים הראשונים, ישו והנוצרים', מחקרי תלמוד – קובץ מחקרים בתלמוד ובתחומים גובלים מוקדש לזכרו של פרופ' אפרים א' אורבך, כרך ג/ב, (תשס"ה), עמ' 876-903.
- 19) ינקלביץ רפאל, 'עם הארץ הרי הוא כגוי', סיני – ירחון לתורה ולמדעי היהדות, (תשל"ז), עמ' נא-0.

- (20) הר משה ד', 'בין בתי כנסיות לבין בתי תאטראות וקרקסאות – הדרשה בציבור בבתי הכנסיות והסטירה האקטואלית בתאטראות ובקרקסאות', בתוך: ש' אליצור ועוד (עורכים), כנסת עזרא – ספרות וחיים בבית הכנסת: אסופת מאמרים מוגשת לעזרא פליישר, הוצאת יד יצחק בן צבי: ירושלים תשנ"ה, עמ' 105-119.
- (21) בר משה, חכמי המשנה והתלמוד – הגותם פועלם ומנהיגותם, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן: רמת-גן תשע"א, עמ' 344-361.
- (22) שם, עמ' 362-372.
- (23) שם, עמ' 373-381.
- (24) שם, עמ' 382-396.
- (25) שם, עמ' 397-421.
- (26) אבי-יונה מיכאל, בימי רומא וביזנטיון – היסטוריה מדינית של יהודי ארץ-ישראל למן מרד בר-כוכבא ועד ראשית הכיבוש הערבי, הוצאת מוסד ביאליק: ירושלים תש"ל⁵, עמ' 74-97.
- (27) לוי ישראל ל', 'ארץ-ישראל במאה השלישית', בתוך: צבי ברס ואחרים (עורכים), ארץ-ישראל מחורבן בית שני ועד הכיבוש המוסלמי – היסטוריה מדינית, חברתית ותרבותית, ח"א, הוצאת יד יצחק בן-צבי: ירושלים תשמ"ב, עמ' 119-143.
- (28) בר דורון, ומלאו את הארץ – ההתיישבות בארץ-ישראל בתקופה הרומית המאוחרת ובתקופה הביזנטית 135-640 לסה"נ, הוצאת יד יצחק בן צבי: ירושלים תשס"ח, עמ' 48-95.
- (29) ליברמן שאול, 'כך היה וכך יהיה – יהודי ארץ-ישראל ויהדות העולם בתקופת המשנה והתלמוד', קתדרה לתולדות ארץ-ישראל ויישובה, 17 (תשמ"ג), עמ' 1-10.
- (30) בר משה, חכמי המשנה והתלמוד – הגותם פועלם ומנהיגותם, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן: רמת-גן תשע"א, עמ' 107-117.
- (31) פרידהיים עמנואל, 'מנהיגות ציבורית בתקופת המשנה והתלמוד – הערות אחדות על עמדותיהם של חכמי ארץ-ישראל', סיני – ירחון לתורה ולמדעי היהדות, קי"ט (תשנ"ז), עמ' רעו-רפז.